

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

BÓHM JAKAB

GYULAI GAÁL MIKLÓS HONVÉDTÁBORNOK EMLÉKIRATA AZ 1848/49. ÉVI MAGYAR SZABADSÁGHARCRA

Értékes kézirat került a Hadtörténelmi Levéltárba az elmúlt években a ceglédi Kossuth Múzeum átadásából: Gyulai Gaál Miklós honvédtábornok emlékirata az 1848/49. évi magyar forradalomról és szabadságharcról.¹

Levéltárunk egyik kutatója — aki az aradi vár történetére végzett feltárást 1848/49-ből — fordult hozzánk azzal a kéréssel, hogy munkájához kérjük kölcsön Gyulai Gaál Miklós honvédtábornoknak a ceglédi Kossuth Múzeumban kiállított, meglehetősen rossz állapotban levő kéziratos munkáját. Mivel a kézirat állapota további romlással, sőt, szakyszerű restaurálás nélkül esetleg a teljes pusztulás veszélyével fenyegetett, és mivel a szabadságharcról szóló feldolgozás gyűjtőkörünkhöz tartozik, a kézirat végleges átadását kértük, hogy megmentsük azt az utókor számára. A ceglédi Kossuth Múzeum megértéséért és a kézirat megmentése érdekében történt végleges átadásáért ezúton is köszönetet mondunk.

A kézirat korábbi sorsáról csak csekély ismerettel rendelkezünk. A ceglédi Kossuth Múzeum közlése alapján csak annyit tudunk, hogy Szűcs László dramaturg helyezte ott letétbe.²

Több támpontot kapunk az emlékirat keletkezése és sorsa felől Szinnyeitől. Arról tudósít, hogy Gaál és 27 társa a fogságban leírta az emlékeit a szabadságharcról, amit azután Gaál hat „vaskos” kötetben feldolgozott. Halála után özvegye kiadás céljából Abonyi Lajosnak adta át az emlékiratot, aki azt Balázs Sándorral magyarra fordíttatta. A már nyomdakész állapotban levő kéziratot az osztrák szervek 1861-ben lefoglalták, az emlékirat eredeti példánya pedig Abonyinál maradt.³

Tekintve, hogy Gyulai Gaál Miklós 1854-ben meghalt, nem valószínű, hogy több munkát írt volna a forradalom és szabadságharc történetéről. Illetőleg egy más műfajú munkáról szerezhetünk tudomást az emlékirat olvasása közben, nevezetesen arról, hogy annak 1850-es írásakor piszkozatban már készen volt egy katonai almanach.⁴

A fentiek alapján kézenfekvőnek látszik az a feltételezés, hogy a szóban forgó kézirat — ha terjedelme nem is hat „vaskos” kötet — azonos a fogságban

1 A kézirat jelzete: Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban — HL). Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc iratai 57a—1. Növedéki napló száma: 24/1983.

2 Volt letéti száma Cegléden: 67.43.1.

3 *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái*. Bp., 1894. III. k. 909—911. o.

4 Emlékirat: Első időszak, második fejezet, 7. paragrafus (49—53. o.) Itt az alábbiakat írja: „...es thut mir leid, dass ich nicht zugleich den ganzen ungarischen militair Almanach von 1848/49, den ich zwar in Maculare fertig habe, hier mittheilen kann ...” (50. o.)

frott, majd az 1860-as évek elején Abonyi Lajoshoz került kézirattal. Az a kérdés azonban nyitva marad, hogy Abonyi Lajostól vagy utódaitól hogyan és miért, illetőleg mikor került az emlékirat mások birtokába, továbbá az is, hogy mi lett a fordítás sorsa.

Az emlékirat nyelve német, a nagyobbik része jól olvasható. Kivételt képez 67, kisebb-nagyobb mértékben sérült oldal, Terjedelme 662 oldal, oldalanként átlagosan 20 sorral.⁵

Keletkezési ideje — a kéziratból megállapíthatóan — 1850. Az emlékiratot hitelesítő aláírás ugyan nem található a kézirat végén, a szövegbeli gyakori utalásokból, valamint a kormánynak és a hadügyminisztériumnak Gaál Miklós által benyújtott, többször hivatkozott beadványokból, illetőleg azoknak emlékiratbeli felhasználásából kétségen kívül megállapítható, hogy szerzője Gaál Miklós.

*

Gyulai Gaál Miklós 1799. február 14-én született a Zala megyei Szegváron. Tizenkét évesen a bécsi mérnöklkari akadémia tanulója lett. Húszéves korában megvált az akadémiától és különböző hadmérnöki feladatokat látott el Tokajban, Aradon, Velencében és Mantovában. 1829-ben századosi rendfokozattal Lipótvár parancsnoka lett. Később Brünn erődítési parancsnokává nevezték ki és itt hosszabb időt töltött. Ezt követően Milánóban és Károlyvárosban teljesített szolgálatot. 1848. október 1-én — 30 évi katonai szolgálat után — a mérnöklkari törzs alezredeseként nyugdíjba vonult.

Csak 1848 őszen állott a honvédség szolgálatába. AZ OHB október 26-án tábornokari főtisztként Perczelhez küldte, Ezt a tisztséget 1848. december 1-ig látta el, s ekkor — saját vallomása szerint — nyugdíjazását kérte a minisztériumtól. Elbocsátás helyett azonban azt az utasítást kapta, hogy jelentkezék Pesten. Kossuthnak nyilván tervei voltak az általa jó képességűnek és megfelelő felkészültségűnek tartott mérnöklkari tiszttel. Először Görgeinek ajánlotta jó tőrsztisztként dandárparancsnoki beosztásban, néhány nappal később pedig — Vukovicsnak írott levelében — akként jellemezte, hogy „kitűnő genie tiszt”. Nyilván ebből a meggondolásból kiindulva döntött úgy Kossuth, hogy Gaál vegye át a kudarcot vallott Máriássy alezredestől az Arad várát ostromló csapat parancsnokságát. Az egyúttal ezredessé kinevezett Gaál december 21-én érkezett Óaradra, majd néhány napi betegség után hozzáfogott a vár ostromának az előkészítéséhez. Kossuth túlzott reményeket táplált az 1849. január 1-én tábornokká előléptetett Gaál tevékenysége iránt. Szemerének írott január 19-i levelében annak a reményének adott hangot, hogy Aradot néhány nap alatt bevehetik.

Gaál január 24-én kezdte meg a vár lövetését, s még aznap felszólította annak őrségét a vár feladására, ami azonban nem járt a kívánt eredménnyel. Ezt követően folyamatosan lötték a várat február 4-ig. Kossuth bizalma azonban csakhamar megingott Gaálban. Ugyanis az ellenség február 7-én Óarad ellen intézett támadása során tanúsított bírálható magatartása miatt, Boczkó Dániel és Török Gábor kormánybiztosok jelentése alapján, felfüggesztette az ostromsereg vezérletétől, és egyúttal Debrecenbe rendelte, hogy tisztázza magát a vád alól, miért nem ostromolta meg Arad várát, illetőleg ostromserege Bat-

⁵ A rendezhető és számozott 662 oldalon felül ide tartozik még 11 be nem sorolható, részben töredékes oldal, továbbá — feltehetően az emlékirathoz tartozó — 52 oldalt kitevő 20 iratmásolat is, amelyek közül 10 Kossuthtól, 2 Görgeitől, 1 Dessewffy-Wysockitól, 1 Kazinczytól, 4 Klapkától, 1 Raksányitól, 1 Wysockitól származik. Valószínűleg tévedésből küldhették el Ceglédre Gaál emlékiratához csatoltan *Asbóth Lajos*: Emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hádjáratából című, Pesten 1862-ben megjelent munkája 48 oldalnyi töredékét az eredeti, német nyelvű kéziratból.

tonya irányába tett oldalmozdulatával miért szabadította fel Gläser altábornagy számára az utat Nagyvárad és Debrecen felé, veszélyeztetve ezzel a magyar kormányt.

Ügyét Mayerhofer törzshadbíró vizsgálta, az eljárás azonban nem nyert befejezést. Több mint 2 hónapi debreceni tartózkodás után — anélkül, hogy felmentették vagy elítélték volna — május 13-án a kormány utasítására Pestre ment, Június 1-én a mérnökkar ideiglenes igazgatójává nevezték ki. A mérnökkar igazgatójaként Kossuth a tihanyi félsziget megerődítésével bízta meg, később a karakói sáncok kijavításának az irányítását látta el. Július 16-án újból a nyugdíjazását kérte, a beleegyezést azonban már nem kapta kézhez. A Keszthelyen rábizott népfelkelés szervezését már nem vállalta, a balatoni szőlőkben és a Bakony erdősegeiben bujkált szeptemberig. Szeptember 12-én önként jelentkezett Knesevic cs. kir. ezredesnél, aki a soproni katonai kerület parancsnokához kísértette. Bécsi, majd pesti kihallgatások után október 14-én Aradra szállították, ahol lefolytatták ellene a hadbírósi eljárást.

Kihallgatása során rendkívül ügyesen védekezett Gaál. A tényeket ugyan nem tagadta, de a felelősséget igyekezett elhárítani magáról. Elismerte, hogy Arad várát lövette és megtette a szükséges ostromintézkedéseket, ezeket azonban a kormány parancsára, illetőleg Damjanich követelésére tette, továbbá azért, mert ellenkező esetben Boczkó Dániel és Török Gábor kormánybiztosok árulónak minősítették volna. Azt aényt, hogy a vár átadására való felszólítással egyidejűleg lövette is azt, szintén igyekezett az előnyére fordítani. Érvelése szerint azért lövette a várat annak átadásra történő felszólítással egyidőben, nehogy a védők valóban feladják. Védekezésében mentségül hozta fel, hogy biztosította Gläser altábornagy számára az elvonulás lehetőségét; hogy az erődítési ügyek irányítását is csak azért vállalta, hogy távol legyen a fegyveres harctól. Mérnökkari igazgatóként Buda vára elfoglalásakor megmentette a vártemplomot a fosztogatástól, az erődítési hivatal levéltárát a feldúlástól és az ott levő személyzet életét. Végezetül pedig arra hivatkozott, hogy a népfelkelés szervezése helyett inkább vállalta a veszéllyel járó bujdosást.

A vizsgálatot vezető Daubek hadbíró az enyhítő körülmények figyelembevételével főbüntetésként 15 évi várfogságot javasolt. Az 1849. december 18-án ratifikálásra felterjesztett ítéletet Haynau azonban túl enyhének minősítette, és ezért arra utasította a cs. kir. aradi rendkívüli katonai törvényszéket, hogy a törvények teljes szigorával járjon el vele szemben, ugyanis az enyhe ítéletet a törvény megcsúfolásának tekintette. Majd 1850. február 4-én — a magyar kormány archívumának előtalálására hivatkozva — új vizsgálati eljárás lefolytatását rendelte el. Az új vizsgálatot már Ernst törzshadbíró vezette le, és az ő ítélete immár kötél általi halál volt, amit Haynau február 28-án — kegyelem folytán — 20 évi, vassal szigorított várbörtönre változtatott át.

Fogságából 5 évet töltött le Gaál az aradi várban. Ekkor megvakult, rövid ideig a pesti katonai kórházban ápolták, ahol 1854. november 30-án meghalt.⁶

*

⁶ Gaál Miklós életrajzi adataihoz és a szabadságharc alatt kifejtett tevékenységéhez forrásul szolgált: HL Cs. kir. aradi rendkívüli katonai törvényszék 2/363.; III. Armeé Commando Justiz Section 1849—9/39.; *Kossuth Lajos Összes Munkái*. Bp., 1952. (Sajtó alá rendezte Barta István.) XIII. k. 193., 463., 505., XIV. k. 87., 208., 224., 309., XV. k. 464. dokumentumok; *Szinnyei József*: i. m.

Az emlékirat szerkezeti felépítése: időszak (Zeitraum), fejezet (Abschnitt), paragrafus.⁷ Öt nagyobb időszakra osztotta fel Gaál a munkáját. Ezek az alábbiak:

1. 1848. március 15-től szeptember 11-ig, Jellačić betöréséig az országba;
2. 1848. szeptember 11-től 1849. január 5-ig, Windisch-Grätznek a fővárosba való bevonulásáig;
3. A főváros elfoglalásától február 26-ig, a kápolnai csatáig;
4. A kápolnai csatától május 21-ig, Buda vára bevételéig;
5. Buda vára elfoglalásától Komárom átadásáig.⁸

Emlékeit a szabadságharcról az elsők között örökítette meg. Emlékiratának vezérfonalra — miként ezt az előszóban kifejtette — az, hogy az igazságot írja meg részrehajlás nélkül.⁹ Munkájában csak olyan tényeket és eseményeket kívánt rögzíteni, amelyeknek vagy saját maga volt a szemtanúja, vagy azokat hivatalos okmányokból, illetőleg más autentikus forrásokból meríthette. Az objektív tények mellett a forradalom és szabadságharc nevezetesebb személyeinek azokra a szubjektív megnyilvánulásaira is kitér, amelyek befolyásolhatták az események alakulását.

Az emberi szenvedélyek, a szubjektív titkos mozgató rugók közül is azonban csupán azokat veszi figyelembe, amelyekkel személyesen állott módjában megismerkednie. A látszólagos objektivitásra való törekvés azonban nem zárta ki, hogy személyekről, különösen Kossuthról meglehetősen egyoldalú, előnytelen képet fessen, vagy önmaga szerepét ne túntesse fel túlzottan előnyösen.

Ahol nem volt szemtanú, vagy nem állottak rendelkezésére hivatalos okmányok, ott részben magyar tábornokek és törzstisztek személyes közléseire, részben pedig azok írásos memoárjaira támaszkodott.

Nem állott szándékában a szabadságharc módszeres feldolgozását adni, hanem csak a nevezetességekre és az emlékekre tért ki, miközben távol igyekezett tartani magát a politikai vitáktól.

A történetírásról vallott nézete, hogy a történetírásnak nem szabad elvesznie a részletekben, hanem a mozgató rugókat és az okokat kell vizsgálnia, valamint a következményeket és az összefüggéseket.

Emlékirata mindenesetre figyelemre méltó munka, nemcsak azért, mert az elsők között tett kísérletet a szabadságharc történetének ismertetésére, hanem azért is, mert éles szemmel elemezte és bírálta különböző személyek tetteit és magatartását. Sok helyet szentelt hadseregszervezési kérdéseknek. Igyekezett vizsgálat alá vonni a francia forradalom harcait és a spanyol népfelkelést abból a szempontból, hogy azok tapasztalatainak milyen gyakorlati alkalmazására volt lehetőség Magyarországon. Fokozza a munka érdekességét, hogy olyan, más munkákból általában hiányzó témák is megtalálhatók röviden, mint a lelkeszet, vagy a katonazene lelkesítő szerepének a tárgyalása. Legfőbb értékét azonban az eseményekből levonható következtetések bemutatása, illetőleg azok minősítése adja meg.

A szabadságharc szinte valamennyi nevezetesebb katonája megjelenik az emlékirat lapjain, munkájának igazi hőse azonban a magyar katona, a honvéd.

A szabadságharc vezetői közül Kossuth kap a legnagyobb teret az emlékirat lapjain. Gaál nem volt forradalmár, nem értett egyet azzal a politikával,

⁷ A paragrafusok számozása általában fejezetenként előlről kezdődik. Kivételt képez e vonatkozásban az 1. időszak 3. és 4. fejezete. A paragrafusok csak egy kis részének van eredeti számozása. A zöme a rendezés során nyert számozást a könnyebb kezelhetőség kedvéért. Nem található meg mindenütt az időszak, illetőleg a fejezet címe sem. Ezek pótlása — ahol kikövetkeztethető volt — utólag történt. Megkülönböztetésként zárójelbe tettem ezeket.

⁸ Az időszakok közül a 2. erősen hiányos, a fejezetei közül pedig csak az 5. található meg. Az 5. időszak pedig teljesen hiányzik.

⁹ Erről a következőket írja: „Derowegen werden hier die Magyaren eben so wenig, als die Östreicher eine pa-negyrique ihrer Thaten finden.” (Emlékirat 1. o.)

amely — szerinte főként Kossuth nagyravágásából és önzéséből — fegyveres összeütközéshez vezetett. E felfogásával magyarázható, hogy bírálatának mérgezett nyilait elsősorban Kossuthra röpítette, megfosztva őt szinte minden nem emberi tulajdonságtól és nagyságtól.¹⁰ Valóságos zsarnoknak ábrázolja, aki már 1848 márciusában „uralkodott” a képviselőházon, és később elnyomta a felsőházat is. A márciusi forradalom lehetőségeit nem használta ki ésszerűen, mert ahelyett, hogy Ferdinándnak a magyarok közé jövetelét támogatta volna, az osztrák uralkodóház megdöntésében működött közre, holott erre semmi okunk sem volt.

A frázisok emberét látta Kossuthban, akinek egyes állítása mögött nem volt meg mindig a fedezet. Alulról jött embernek, felkapaszkodottnak, szinte szerencselovagnak tekintti, akinek nem volt vesztenivalója, de mindent megnyerhetett, és talán még a korona megszerzésének gondolatával is kacérkodott. A hatalom megtartása érdekében a végsőkig vitte a dolgokat, és ezzel előidézőjévé vált a katasztrófának és hazáját romlásba döntötte. Mániaja volt, hogy a nagy hadvezért alakítsa. Parancsokat küldött az önálló hadtestparancsnokoknak, anélkül, hogy a hadügyminisztérium vagy a fővezér tudott volna róla.

Görgeivel együtt azzal vádolja, hogy diktátorságra törekedett, azonban egyikük sem rendelkezett elegendő erővel ahhoz, hogy egymást meg tudják dönteni.

Helyteleníti Kossuth ama törekvését is, hogy a szabadságharcot az egész nép ügyévé tegye, hogy a felkelő, gerillaharcot folytató nép, vállalva a hadsereggel, közösen űzze ki az ellenséget az országból. A gerillaharcnak — Gaál szerint — nem voltak meg az országban a lehetőségei és a szükséges feltételei. Azonkívül a magyar nép azt se tudta, miről van szó. A fegyverhez se értett, hiszen a magyar parasztnak korábban tilos volt fegyvert vennie a kezébe.

Kossuth mellett élesen bírálta Gaál a kormány mulasztásait a hadsereg-szervezés terén. Kevesli a három hónap alatt felállított 10 zászlóaljzat, akkor, amikor az országot minden oldalról veszély fenyegette. Véleménye szerint a magyar kormánynak minden energiát arra kellett volna fordítania, hogy a jóváhagyott 200 000 katonát, vagy abból legalább 100 000-et október 1-től december végéig megszervezzék és gondoskodják fegyverről, ágyúról s lőszerrel. Ehelyett nem sokat törődött a kormány a katonasággal, mivel azt képzelte, hogy az országgyűléssel mindent elintézett s minden megoldódott azzal, hogy van egy hadügyminiszter, és csak 1848/49 telén került sor a magyar hadsereg felállítására s harcba vetésére. Azt azonban elfelejti megemlíteni, hogy e hadsereg megszervezésében és felszerelésében — mások mellett — milyen óriási szerepe volt Kossuthnak.

Elmarasztalja munkájában Gaál a magyar hadügyminisztériumot és annak vezetőjét Mészáros Lázárt is. Helyteleníti, hogy a hadügyminisztérium nem törődött a hadműveletekkel, valamint a hadtestparancsnokok hadviselésével, és ezekről nem is volt kellő tudomása. Mészárost erélytelenséggel vádolja, amiért nem tudta megakadályozni, hogy Kossuth közvetlenül beavatkozzék katonai ügyekbe.¹¹

Lesújtó a véleménye a kormány politikáját a hadseregben biztosító kormánybiztosokról és azok tevékenységéről is. Feladatukat a seregek ellátásának biz-

¹⁰ Kossuthot a következőképpen jellemzi: „... doch fehlten ihm alle militairische so wie diplomatische Talente. Allein destomehr Eigenliebe beherrsichten alle seine Schritte, und um zu seinen Ziele zu gelangen waren ihm keine Mittel zu schlecht, wenn auch hiedurch das Vaterland zu Grunde gehen sollte, Kossuth hatte ein Ziel auf welches er unaufhaltsam losging und er reussierte.” (Emlékirat 26—27. o.)

¹¹ Mészárosról és annak Kossuthtal szembeni viszonyáról az alábbiakat írja: „Der Kriegsminister war viel zu schwach um den Kossuth, der sich immer störend und anmassend in sein Geschäft mischte die Stange zu halten, und leider hat er viel zu spät abgedankt. Er wurde von Kossuth gänzlich beherrscht, und so geschach es, dass die widersprechendsten Befehle von Kossuth einer- und vom Kriegsminister anderseits ergingen.” (Emlékirat 54. o.)

tosítása, az újoncozás megszervezése és a menetek során különböző intézkedések megtétele jelentette. A legtöbb azonban Kossuth kreatúrája volt, proletár és parvenü, mint ő maga. Tudatlanok és alkalmatlanok voltak, mégis ők mondtak véleményt tábornokok gondolkodásmódjáról és képességeiről.

Kossuth mellett Görgei személyiségevel foglalkozott a legtöbbet Gaál. Oly sok kortársához hasonlóan ő is árulónak minősíti Görgeit, aki a haza java és üdve helyett csak a saját önzésére hallgatott, és önnön érdekeinek a megvalósítására törekedett.¹²

Hadvezéri alkalmasságát is kétségbe vonja. Görgeivel szemben védelmébe veszi a kormányt és annak intézkedéseit. Helyteleníti, hogy Görgei beleavatkozott politikai kérdésekbe, katonai intézkedések megtételét viszont esetenként az OHB-tól várta, holott ez utóbbi sem felelt meg a feladatának. Dicsekvőnek tartja Görgeit, amikor az a tisztikar januári nyilatkozatában arról írt, hogy ritka nagy önmegtagadással védték 1848 őszén—telén a nyugati határt. Gaál megjegyzése: „Risum teneatis, amici. Jó időjárási viszonyok között, anélkül, hogy ellenséget láttak volna.”¹³

Különösen éles bonckés alá veszi Görgei január eleji proklamációját és hadteste tisztikarának nyilatkozatát. Véggkövetkeztetése, hogy Görgei már ekkor egyetértésben volt az ellenséggel, csak önmaga megmentésére gondolt, ezért nem ismertette azokat a többi hadtest parancsnokával.

Görgeivel ellentétben helyesli, hogy az OHB és az országgyűlés eltávozott január elején a fővárosból. A főváros előtti ütközet vállalását kiadó OHB-utasítást sem tartja hibásnak és megvalósíthatatlannak. Véleménye, hogy Buda is tartható lett volna rövidebb-hosszabb ideig, hiszen Windisch-Grätznek nem voltak ostromgyűői, és így a kormánynak ideje maradt volna arra, hogy mindent megmentsen. Csak Görgei ügyefogyottsága és Kossuth tudatlansága miatt foglalta el oly könnyen a fővárost Windisch-Grätz, aki rosszul volt tájékozódva a magyarországi állapotokról. Nem egy forradalmi párt harcolt ellene, miként ezt gondolta, hanem a nemzet nagyobb része küzdött a kivívott jogaiért.

Ugyancsak elhibáztatnak minősíti Gaál Görgei felvidéki visszavonulását.

Általánosságban azt jegyzi meg vele kapcsolatban az önzésen kívül, hogy keveset törődött az ellenséggel, mindent az alárendeltjei belátására bízott. A harcban ritkán vett részt, helyette inkább bálozással, tivornyázással foglalatoskodott.

Cselszövésben és az intrikákban miniszter volt, hadvezérként azonban tanuló.

Sokat foglalkozik Gaál emlékiratában hadseregszervezési kérdésekkel. A magyar hadseregről megállapítja, hogy hamarjában összeállított hadsereg volt, amelynek szervezetét csak a körülmények igazolták. Helytelenítette, hogy a magyar hadsereg zászlóaljából állott, és nem voltak a zászlóaljakat, illetőleg a dandárok és hadosztályokat összekapcsoló ezredek. E kérdéskörön belül foglalkozott a tisztkérdéssel is. Megállapítja, hogy a zászlóaljakat tapasztalatlan al- és főtisztek vezették, akiknek zöme a nemességből jött és nem szolgált korábban a katonaságnál, így katonai képzettséggel és gyakorlattal sem rendelkezett. De a honvédség főtisztjei sem rendelkeztek megfelelő ismeretekkel, nagy részük korábban alantás tiszt volt a császári királyi hadseregben, vagy pedig a polgári életből került a honvédseregbe. Taktikai manőverekhez, de még inkább stratégiaihoz nem értettek. Milközben összeveti a magyar hadsereget az osztrákkal és a franciával, rámutat a honvédsereg egyik nagy gondjára: a tiszt-

¹² Görgeiről ezt írja: „Wie man später sehen wird, so hatte schon damals Görgei nur auf sein, nicht des Vaterlandes Wohl gedacht, und nur sein Egoismus zu Rathe gezogen.“ (Emlékirat 46. o.)

¹³ Megállnátok-e nevetés nélkül barátaim? (Emlékirat 244. o.)

hiányra is. Míg a franciáknál 23 katonára jutott egy tiszt, addig a magyar hadseregben 50-re.

A hadsereg és a tisztikar kérdését tárgyalva figyelmen kívül hagyja azonban Gaál azt a ténytet, hogy a szinte a semmiből teremtett és majdnem kiképzés nélkül az ellenség ellen vezetett hadsereg élére csak olyan tiszteket lehetett állítani, akik vállalták a haza szolgálatát, és eközben nem lehetett mindig figyelembe venni, hogy egy tiszt beosztása és képzettsége között megvan-e a szükséges összhang.

A honvédecsapatok minőségével foglalkozva megállapítja, hogy azok nem álltak másból, mint zászlóaljukba besorolt gyakorlatlan honpolgárokból. A honvédek zöme néhány hetes újoncként nem tudta tartani a lőfegyvert, még kevésbé megtölteni és lőni, mivel a legtöbbje földműves volt. Manőverezni nem lehetett velük.

Hogy ez a magyar hadsereg mégis annyi dicsőséget aratott, azt részben azal magyarázza, hogy az osztrákok lebecsülték és lenézték, továbbá azzal, hogy azok tábornokai sok hibát vétettek, végezetül a honvédek hősiességével, valamint a nemesség és a nép áldozatkészségével. A magyar katonát alkalmasabbnak találta a németnél a harctéri fáradalmak elviselésére, ellenállóbbnak a betegségekkel szemben és igénytelenebbnek az élelmezésben. Támadásban ellenállhatatlan és halálmegvetésig bátor.

Így következett be az, hogy a parasztokból lett honvédkatonákból álló csapatok fél évnél rövidebb idő alatt a leghősiesebb egységekké kovácsolódtak.

Az aradi ostromsereg parancsnokaként érdeklődésre tarthat számot emlékiratának a vár ostromára vonatkozó leírása. Ismertetésemben egy helyütt már utaltam Gaál önmagával szembeni elfogultságára. Itt is tetten érhetjük, és érdemes összevetni emlékiratának megfelelő részeit a kihallgatási jegyzőkönyvével, habár arról nem szabad megfeledkeznünk, hogy a törvényszék előtt az életéért küzdött, ezért igyekezett magát az osztrák hatóság előtt kedvezőbb színben feltüntetni. Az ellenség február 7-én Órad ellen indított támadása során Kossuth azzal vádolta, hogy szobából vezényelte csapatait, amit ugyan rövidesen módosított,¹⁴ ez azonban nem mentseítette Gaált a későbbi felelőségre vonás alól.

Ugyanezt a ténytet Gaál a kihallgatása során úgy állította be, hogy ő tette lehetővé Gläser altábornagy elvonulását, emlékiratában viszont valóságos hőst csinál magából, aki a magyar csapatok pánikszerű menekülése után egymaga 400 emberrel és 6 darab 2 fontos csajkás ágyúval sakkban tartotta az ellenséget és megakadályozta a város elfoglalását.

Hasonló túlértékelést tapasztalhatunk Buda ostromának ismertetése során is, amikor azt írja, hogy a vár ostromát rá kellett volna bízni, és bizonyára rövidebb idő alatt elfoglalta volna azt, mint Görgei 8000 huszárjával.¹⁵ De a péterváradai vár parancsnokságát is célszerű lett volna rábízni, és azt fegyvergyártó arzenállá változtatta volna.

A szabadságharc bukásának okaival foglalkozva főként szubjektív tényezőket sorol fel. Ezek között említi meg — egyebek mellett —, hogy nem megfelelő személyek álltak a politikai vezetés, illetőleg a hadsereg élén. Nem volt magyar hadvezér. Érdekes, hogy az emlékiratában a szabadságharc szinte valamennyi jelentős magyar hadvezéréet bemutató és majdnem mindegyiket élesen bíráló Gaál Hrabovszkynak szavaz bizalmat. Véleménye szerint, ha ő állt volna

14 KLÖM XIV. k. 208. dok. 382. o. és 224. dok. 402. o. Gaál jelentését a február 7—8-i aradi ütközetről közli a Közlöny 1849. február 12-i, 26. száma.

15 Görgeinek Buda vára ostromakor mintegy 5000 huszárja volt.

a magyarok — feltehetően a hadügy és a hadsereg — élén, Magyarország nem bukott volna el.

A hadvezérekről adott jellemzéseiben mindenestre — úgy véljük — sok helytálló megfigyelés is található.

Dembińskiről, a kápolnai csatát elemezve, megállapítja, hogy nem volt tökéletes hadvezér. Milként neki Debrecenben elmondta, nem stratégia, hanem csak gyakorlati hadvezér.

Mészáros nem rendelkezett sem magasabb katonai képzettséggel, sem tudományos ismeretekkel. Határozatlansága következményeként Kossuth teljesen félreállította és ő irányított minden katonai ügyet.

Vetter felfuvalkodott és zavarodott volt, amikor Kossuth őt nevezte ki fővezérré. Egy 40 ezres hadsereget kellett volna irányítania, holott még egy ezredet se vezényelt, és nem tanulta meg a stratégiát sem. A nemzet szerencséjére minősíti Gaál, hogy megbetegedett.

Damjanich indulatossá és goromba volt, azonkívül tudatlan, mégis messzebb látott a fővezérré kinevezett Vetternél. Tudott győzni, de nem tudta a győzelmet kiaknázni. Hazaszeretetét, egyenességét és népszerűségét Gaál is elismeri. E tulajdonságai miatt leginkább tőle tartott Görgei.

Perczel is csekély hadvezéri talentummal rendelkezett. Meteoroként ment egyik helyről a másikra, miként azonban az is cél nélkül gyűjt, az ő vonulásai is cél nélküliek voltak. Stratégiai ismeretei tovább nem terjedtek. Ragyogó hadjáratot folytatott március 23-tól május végéig, számos helységet elfoglalt, arra azonban nem adható válasz, hogy milyen haszonnal járt a sok menet és csata.

Guyon Kossuth kedvence és kreatúrája volt. Személyes bátorságán kívül semmilyen katonai ismerettel sem rendelkezett.

Talan Klapka az egyedüli, akit nem illetett bírálattal, de a legtöbbre — ha fenntartásokkal is — Bemet értékelt. Bem ragyogó tulajdonságokkal ruházta fel és kimagasló katonai érdemeket tulajdonít neki. Bem sem rendelkezett azonban a hadvezér legfőbb erényeivel, a szükséges megfontoltsággal és hidegvérrel. Dembińskihez hasonlóan ő se ismertette előre a terveit, valószínűleg azért, mert szintén gyakorlati hadvezér volt, azaz rögtönzött. A csatamezőn azonban éles szemmel felfedezte az ellenség gyenge pontjait. Legfeljebb 10 ezer emberrel és 50 ágyúval tudott operálni, nagyobb hadsereggel azonban nem tudott manőverezni. Igaz viszont, 10 000 emberrel többet ért el, mint más 25—30 ezerrel. Mindent kockáztatott. Az erdélyi hadműveleteket ragyogóan kezdte, de majdnem megsemmisülve fejezte be.

A szabadságharc bukásának egy másik okát abban látta, hogy az arisztokrácia vagy visszahúzódott a harctól, vagy az ellenséghez csatlakozott. Naív módon, a körülmények figyelmen kívül hagyásával, úgy véli az arisztokraták részvételének biztosítását a szabadságharcban, ha azokat a nemesekkel együtt arra kötelezték volna, hogy felfegyverezve és lóval ellátva jelentkezzenek a lovassághoz. Így 25 ezres lovasságot lehetett volna teremteni, és egyúttal a mágánusokat és minden gyáva visszahúzódózót részvételre lehetett volna kötelezni. Az osztrák kormány pedig nem állíthatta volna, hogy csak egy frakció, egy felforgató párt forradalmáról van szó Magyarországon.

Gaál emlékiratán érződik, hogy értékeléseit és következtetéseit egy későbbi időből visszavetítve, már az események ismeretében hozza meg. Így teszi meg javaslatait és foglal állást abban, hogy mit és hogyan kellett volna cselekedni. Javaslatai ésszerűségét sok esetben nehéz kétségbe vonni, gyakorlata megfelelkezik azonban arról, hogy a körülmények mire nyújtottak lehetőséget.

*

Az elmondottakon felül részletesen foglalkozik természetesen Gaál hadműveletek, csaták leírásával és értékelésével. Ezek bemutatására és elemzésére azonban itt nincs hely és lehetőség.

Egy emlékirat ismertetésének nem lehet célja annak részletekbe menő feltárása. Feladata csak a figyelem felhívása lehet, az általános tájékoztatás és a szerző néhány érdekesebb megállapításának, állásfoglalásának a közlése, amelyek kiválasztásában, jelentőségének a megítélésében nagy szerepe van természetesen az ismertető személy szubjektumának is. Ehelyett ésszerűbbnek látszik a továbbiakban az emlékirat tartalomjegyzéke rekonstruálható részének a bemutatása, és néhány érdekesebbnek ítélt paragrafus fordításának a közlése.

TARTALOM

ELŐSZÓ	1— 6
ELSŐ IDŐSZAK	7—197
Események 1848. március 15-től szeptember elejéig	
<i>Első fejezet</i>	7— 29
1. par. Bevezetés	7—
(2.) par. (Nem található a címe.)	
(3.) par. (Nem található a címe.)	
4. par. A jellemzés folytatása	16— 20
5. par. Nyáry és Csányi jellemzése	20— 29
<i>Második fejezet</i>	30—132
1. par. A magyar hadseregről	30— 34
2. par. A magyar hadsereg állománya és szervezete	35
3. par. Gondolatok egy hadsereg szervezete felől	35— 37
4. par. Epizódok az 1809-es francia háborúból	38— 40
5. par. A magyar zászlóaljok ereje és állapota	41— 45
6. par. A hadtestek	45— 49
7. par. A magyar hadsereg állománya	49— 53
8. par. A hadügyminisztérium irányítása	53— 55
9. par. A kormánybiztosok	55— 56
10. par. A népi hadviselésről	56— 67
11. par. A népi hadviselési mód folytatása	67— 68
12. par. Gondolatok a spanyol felkelő háborúról	68— 73
13. par. E felkelés rendelkezéseinek alkalmazása Magyarországon	73— 77
14. par. Magyarország védelméről és a felállítandó hadseregről	77— 82
15. par. A nemzetőrség és a népfelkelés	83— 91
16. par. A lelkeszet	91— 95
17. par. A katonanépek	95— 97
18. par. A spanyolok honvédelméről	97—106
19. par. A népi hadviselés a Vendée-ben	106—114
20. par. Ezeknek az ábrázolásoknak a végkövetkeztetése	115—118
21. par. Az osztrák és a magyar csapatok szelleméről	118—122
22. par. A magyar katona	122—123
23. par. A magyar lovasság	124—125

24. par.	Hadvezetés a magyar csapatokkal, vagy honvédekkel	126—128
25. par.	A franciák új harci erkölcsse	128—132
<i>Harmadik fejezet</i>		133—178
Az események áttekintése a forradalom kezdetétől, továbbá a hadi események néhány részlete a Bácskában, a Bánátban és Erdélyben		
1. par.	A forradalom kezdete	133—136
2. par.	Politikai üzemek Horvátországban	136—143
3. par.	A hadi események kezdete Bács megyében	143—146
4. par.	A csajkás kerület leírása	146—150
5. par.	Hadi események a Bácskában	150—153
6. par.	A pesti országgyűlés	153—155
7. par.	Hadi események a Bánátban	155—161
8. par.	Fehértemplom megtámadása	161—164
9. par.	Moldova bányaváros megrohanása	165—166
10. par.	A bánáti bányakerület	166—171
11. par.	A rác választmány	171—172
12. par.	A rácok kísérlete Versec városa bevételeire	172—174
13. par.	Különböző további ütközetek a magyarok és a szerbek között	174—177
14. par.	Végkövetkeztetések	177—178
<i>Negyedik fejezet</i>		178—197
15. par.	Események Erdélyben	178—186
16. par.	Végkövetkeztetések	186—189
(17.) par.	Események a Bácskában	190—194
(18.) par.	Az események ismertetésének folytatása	194—197
(MÁSODIK) IDŐSZAK		198—227
(Feltüntetése nem található. Hiányos.)		
Jellačić bán 1848. szeptember 11-i betörésétől Magyarországra Buda-Pest 1849. január 5-i, herceg Windisch-Grätz tábornagy általi elfoglalásáig		
(1.) par.	Bem tábornok átveszi a parancsnokságot	198—200
(2.) par.	Bem hadműveleteinek kezdete	200—202
(3.) par.	Hadműveletek Kolozsvár elfoglalása után	202—210
4. par.	Záró megjegyzések	211—217
<i>Ötödik fejezet</i>		218—227
(1.) par.	Események a Bánátban és Dél-Magyarországon	218—226
(2.) par.	Folytatása	227

HARMADIK IDŐSZAK

228—417

Buda-Pest 1849. január 5-i, herceg Windisch-Grätz tábornagy általi elfoglalásától a február 26-i kápolnai csatáig

<i>Első fejezet</i>		228—350
1. par.	A feltétel nélküli megadás és behódolás	228—231
2. par.	Görgei hadműveletei	232—256
(3.) par.	A tábornagy hadműveletei	256—260
(4.) par.	Görgei hadjáratának folytatása	261—263
(5.) par.	Következtetések Görgei hadjárata felől	264—266
(6.) par.	A tábornagy egyéb hadműveletei	267—271
(7.) par.	Cím nélkül	271—275
(8.) par.	A következtetések levonásának folytatása	275—280
(9.) par.	Schlik tábornok hadműveletei Felső-Magyarországon	280—290
(10.) par.	E csaták értékelése	290—299
(11.) par.	Következtetések	299—309b
(12.) par.	Schlik tábornok hadműveleteinek folytatása	310
(13.) par.	Görgei hadműveleteinek folytatása	311—326
(14.) par.	Következtetések	326—329c
(15.) par.	Dembiński tábornok hadműveletei	330—333
(16.) par.	A tábornagy hadműveletei	333—337
(17.) par.	Dembiński terve	337—339
(18.) par.	Cibakháza megtámadása	339—340
(19.) par.	A kápolnai csata	340—346
(20.) par.	A csata értékelése	346—350

Második fejezet

351—376

Események Dél-Magyarországon

(1.) par.	Események Szlavóniában	351—354
(2.) par.	Események a temesi Bánátban és a Bácskában	354—359
(3.) par.	Arad vára ostroma	360—376

Harmadik fejezet

377—417

Események Erdélyben

(1.) par.	Székelyföld és népe	378—383
(2.) par.	Bem hadműveleteinek folytatása	384—391
(3.) par.	A nagyszebeni csata és Bem visszavonulása Déváraig	392—404
(4.) par.	Következtetések	404—407
(5.) par.	Bem hadműveleteinek folytatása	407—415
(6.) par.	Bem hadjáratának értékelése	415—417
(7.) par.	Végkövetkeztetés (Befejezetlen!)	417

NEGYEDIK IDŐSZAK

418—662

Az 1849. február 26-i kápolnai csatától május 21-ig, Buda vára bevételéig

Első fejezet

418—557

(1.) par.	Dembiński visszavonulása a Tisza mögé	418—422
(2.) par.	Dembiński felmentése	423—425

(3.) par.	Vetter tábornok (Áthúzza! A szolnoki csatát írja le.)	425—442
(4.) par.	Vetter tábornok mint főparancsnok	443—480
(5.) par.	A hadműveletek folytatása	481—484
(6.) par.	Következtetés	484—486
(7.) par.	A hadművelet folytatása	486—492
(8.) par.	Görgei hadművelete	492—495
(9.) par.	Az isaszegi csata	496—498
(10.) par.	Következtetés	498—509
(11.) par.	A hadműveletek folytatása	509—519
(12.) par.	Görgei hadműveletének folytatása	519—528
(13.) par.	A hadművelet folytatása	528—532
14. par.	Következtetések	532—537
15. par.	Görgei hadműveleteinek folytatása	537—543
16. par.	Komárom várának ostroma	544—553
17. par.	Következtetések	554—557

Második fejezet 558—593

Események a Bácskában és részben a Bánátban

1. par.	Perczel Mór tábornok	558—564
2. par.	Következtetések	564—567
3. par.	Perczel további hadműveletei	567—575
4. par.	Perczel megbeszélése Bemmél	576—582
5. par.	Következtetések	582—583
6. par.	További hadműveletek	583—588
7. par.	Végkövetkeztetés	588—593

(Harmadik) fejezet 594—662

Események Erdélyben. A piski csatától egész Erdély elfoglalásáig, nevezetesen február 9-től május végéig

1. par.	Bevezetés	594
2. par.	A piski csata	595—619
3. par.	Bem hadműveleteinek folytatása	619—621
4. par.	A Vöröstoronyi szoros elfoglalása	621—622
5. par.	Az osztrákok és az oroszok kiűzése Havasalföldre	622—630
6. par.	Puchner altábornagy Havasalföldön	630—630
7. par.	Bem hadműveletei a Bánátban	630—632
8. par.	További megjegyzések	633—635
9. par.	Bem hadműveleteinek folytatása	635—637
10. par.	Bem hadműveletei Orsova ellen	637—644
11. par.	Végkövetkeztetés Erdélyről	644—659
—	Végkövetkeztetés	659—662

ÖTÖDIK IDŐSZAK

Buda május 21-i bevételétől Komárom vára átadásáig

(Hiányzik!)

RÉSZLETEK AZ EMLÉKIRATBÓL

1.

Első időszak, második fejezet, 1. paragrafus (30—34. o.)

A MAGYAR HADSEREGRŐL

A magyar hadsereg a forradalom kezdetén néhány magyar sorgyalogezred harmadik zászlóaljából állott, valamint az akkor éppen Magyarországon állomásozó egyéb reguláris csapatokból.

A magyar kormány akkoriban nem sokat törődött a katonasággal, mivel azt gondolta, hogy az országgyűléssel mindent elintézett, és mindenről gondoskodott azáltal, ha nincs is más, mint egy magyar hadügyminiszter.

Mivel azonban a rácok és a szerbek a Bácskában eközben nyíltan felkeltek a magyar kormány ellen, és Jellačić bán is minden erővel Magyarország ellen fegyverkezett, a magyar kormány végre július 11-én 200 000 ember besorozására kért felhatalmazást az 1848. július 4-én összeült országgyűléstől, valamint 42 millió forint megszavazását, amit az egyhangúlag jóváhagyott és megadott.

A magyar kormány három hónap alatt alig állított fel 10 zászlóaljat, holott az országgyűlés jóváhagyta a sorozást, és a kényszerítő körülmények is a magyar hadsereg gyors felállítását tették volna szükségessé azért, hogy biztosítsa az ország védelmét a minden oldalról fenyegető ellenséggel szemben.

Kezdetben ugyan felhasználták a Magyarországon levő német csapatokat is a rácok és a szerbek ellen a Bánátban és a Bácskában, később azonban az osztrák kormány részben Ausztriába, részben pedig magyar várakba vonta vissza a reguláris csapatokat. Gróf Latour osztrák hadügyminisztertől pedig titkos utasításokat kaptak a várparancsnokok, akik ezek hatására mind Magyarországon, mind Erdélyben a magyar kormány ellen foglaltak állást. Megbocsáthatatlan mulasztás volt a magyar kormány részéről, hogy a magyarországi és a szlavóniai várakat nem biztosította idejében magyar parancsnokokkal és helyőrséggel.

A horvátok eközben betörték Magyarországra. A magyar kormánynak tudnia kellett, hogy Jellačić már május óta fegyverkezik és seregét 50 000 főre kívánta növelni, miközben az osztrák hadügyminisztérium mindennel támogatta. Ennek ellenére csak mintegy 6000 embert és 24 ágyút állított ki vele szemben, a csapat élére pedig egy német tábornokot, Ottingert állította, aki tisztségét áruló módon az utolsó pillanatban elhagyta. Ezek nem tudtak ellenállni az ötszörös túlerőnek, nem utolsósorban azért, mert nem volt sem hadvezérük, sem vezetőjük. Ezért kitértek előre, úgy, hogy ha Jellačić a legrövidebb úton Pestre vonul, feltartóztatás nélkül oda mehetett volna. Miközben átvonult a Somogyon, a magyar kormány ugyan a legnagyobb sietséggel összegyűjtött néhány önkéntes és honvéd zászlóaljat. Figyelmelen kívül hagyva azonban a magyar csapatok hősiességét mindjárt a pákozdi első ütközetben, Jellačić még mindig Pestre mehetett volna, mivel Móga tábornok — miként ezt később még látni fogjuk — talán még mála is rosszabb hadvezér volt. És ha Jellačić, részben csapatai megbízhatatlansága, részben pedig az ellenség vélhető túlbecsülése miatt — ürügyként felhasználva a bécsi eseményeket — menekülésszerű oldalmozdulatával kivonta is magát az elkerülhető veszély alól, Roth tábornok hadtestét azonban kiszolgáltatta a hadifogságnak.

A magyar kormánynak minden energiával arra kellett volna törekednie, hogy a jóváhagyott 200 000 embert, vagy abból legalább 100 000 főt október 1-től december végéig felállítsa, hogy fegyverzetéről, ágyúkról és lőszerrel gondoskodják. Azt azonban, amit tett, helyesebben mondva, amit nem tett és elmulasztott, a későbbiekben mutatjuk be.

Csak 1849 telén került sor a magyar hadsereg szabályszerű felállítására és egyidejű begyakorlására csatákban.

A MAGYAR ZÁSZLÓALJAK EREJE ÉS ÁLLAPOTA

Láttuk, hogy milyen elhibázott volt a magyar hadsereg szerkezete és szervezése. A magyar zászlóaljak létszáma 1200—1400 fő volt. Tekintetbe véve azt, hogy ezek zöme csupa fiatal újoncból állt, elképzelhető, hogy mily súlyos volt a csekély képzettséggel rendelkező al- és főtisztek helyzete. Ez utóbbiak ugyanis főképpen a polgári életből jöttek, többségükben fiatal memes urak voltak, akik sosem szolgáltak a hadseregnél, és semmiféle katonai képzettséggel vagy tapasztalattal sem rendelkeztek. A hadsereg leggyengébb részét alkották, holott éppen a tiszteknek kellene a hadsereg erejét képezniük, ugyanis ismeretes, hogy a katonaság, vagy egy alakulat ereje elsősorban a bátor és képzett tisztek számától függ.

Az osztrák hadseregben is fennáll a hiba, hogy minden tekintetben többet törődnek a legénység oktatásával, mint a tisztek képzésével, és hogy különösen a gyakorlatnál kevés a tiszte.

Ha még egyszer tekintetbe vesszük az utóbbi példát,¹⁶ azt látjuk, hogy két zászlóaljat, összesen 1100 fővel egy ezredes, 2 törzstiszt és 48 főtiszt vezényelt és irányított. Ezzel szemben két magyar zászlóaljnak — egyenként 1200 fővel számolva, együttesen tehát 2400 fő — csupán 2 törzstisztje és 48 főtisztje volt. A franciáknál eszerint 23 emberre jutott egy tiszte, a magyaroknál viszont csak minden 50-re.

Végezetül, míg a franciák többségükben kiszolgált, győzelmeken nevelkedett, sok csatában képzett katonákból állottak, addig a magyar katonák zömében néhány napos újoncok voltak. Még a törzstisztek is korábban csak alantós tisztek voltak az osztrák hadseregben, vagy pedig éppen a polgári életből jöttek, ezért a legénység taktikai oktatására részben az idő rövidsége, részben azonban az erre alkalmas egyének hiánya miatt gondolni se lehetett.

Ha két, egyenként 1200 főből álló magyar zászlóaljból hármat képeztek volna, ezekből pedig egy ezredet, akkor nemcsak a korábban ismertetett ezred-beosztás előnyeit lehetett volna elérni, hanem például egy kisebb ütközet során az egyenként 800 főből álló 3 zászlóaljjal sokkal eredményesebben lehetett volna manőverezni. Ha ugyanis a két zászlóaljat, egyenként 1200 fővel arcvonalba állítjuk fel, nincs tartalék, és fennáll a veszély, ha az egyikben rendtelenség tör ki és tartalék hiányában nem lehet támogatni, az a másik zászlóaljat is magával rántja.

Gaál magyar tábornok még 1848-ban ezekről egy emlékiratot nyújtott be a magyar kormánynak, a hadügyminiszter azonban nem volt eléggé járatos a katonai tudományokban, hogy ennek előnyeit belássa és sokkal gyengébb volt annál, sem hogy elhatározásra szánja el magát. Még abban sem tudott dönteni, hogy a magyar hadsereg német köpenyeket kapjon-e az úgynevezett fecskefarokkal, vagy pedig atillát. Az országgyűlés szelvében-hosszában vitalkozott efelől, és mint rendszeren, most sem tudott eredményre jutni, úgy, hogy mielőtt az országgyűlés a vitát befejezte volna, Jellačić bán a hordájával már betört Magyarországra.

E RENDELKEZÉSEK ALKALMAZÁSA MAGYARORSZÁGON¹⁷

Ha e rendelkezéseket Magyarországon kívántuk volna érvényre juttatni, akkor az ország területi nagyságát alapul véve 12 főhadparancsnokságot kellett volna felállítani, mégpedig mindegyiket — az egymás mellett fekvő megyék nagyságától függően — 2—3—4 megyéből állva. Minden három főhadparancsnokság élére egy altábornagot kellett volna állítani és ezeket a hadügyminisztériumnak alárendelni.

Az országban található reguláris magyar csapatokat a 12 főhadparancsnokság között szét kellett volna osztani, és ezek képezték volna az újonnan felállítandó hadtestek magját. Mindegyik tábornok egy hónap alatt könnyűszerrel felállíthatott volna egy hadosztályt, miként ezt Klapka bebizonyította a szerencsétlen időszakban.

¹⁶ A francia hadseregről van szó!

¹⁷ A Napóleon elleni spanyol felkelésnek az előző paragrafusban tárgyalt rendelkezései magyarországi alkalmazásáról van szó.

A kormánynak pedig ágyúkról, lőszerrel és elegendő fegyverrel kellett volna gondoskodnia.

Ha a magyar kormány ezt 1848 május havában elrendeli, akkor augusztus végére már 120 000 jól kiképzett és felfegyverzett ember állt volna harc képes állapotban készenlétben. Mivel a lovasság felállítására nem oly könnyű és gyors, ezért el kellett volna rendelni a személyes lovas felkeltést, miközben valamennyi, a magyar hadseregbe be nem állott mágnásnak és nemesnek lóval és fegyverrel kellett volna megjelennie. Ily módon legalább 25 000, ha nem is kiképzett, de lovagolni tudó és felfegyverzett lovasságra lehetett volna szert tenni, és ezáltal a mágnásokkal, valamint a gyáván visszahúzódó egyéneket kényszeríteni lehetett volna arra, hogy részt vegyenek a haza védelmében. Végezetül így az osztrák kormány nem állíthatta volna, hogy egy frakció, vagy még inkább egy felforgató párt lázadt fel.

Higgadtan állíthatom, ha mindez bekövetkezik, Magyarországnak az év végére 200 000 honvédből álló hadserege van, akiknek sorozását az országgyűlés már 1848 július havában engedélyezte, továbbá 50 000 fő gyalogos nemzetőrsége és 25 000 emberből álló lovassága.

Mind Ezek helyett a magyar kormány 1848 nyarán a reguláris magyar csapatokat és néhány honvéd zászlóaljat német tábornokok parancsnoksága alá helyezve, nevezetesen Bechtolddal a rácok ellen a Bácskába, Ottinger tábornokkal pedig a horvátok ellen Zala megyébe irányított. Bechtold azonban semmit sem intézett el a reguláris csapataival a rác néppel szemben, akiket később Perczel egyetlen csapással megsemmisített. Ottinger tábornok pedig cserben hagyta a hadseregét és átállt az ellenséghez.

4.

Első időszak, második fejezet, 14. paragrafus (77—82. o.)

MAGYARORSZÁG VÉDELMEÉRŐL ÉS A FELÁLLÍTANDÓ HADSEREGRŐL

A magyar kormánynak az előbbiekből megadott, egyenként 3 hadosztályból vagy 30 000 főből álló 4 hadtestet a következőképpen kellett volna felállítania:

I. hadtest — a felső-dunai hadsereg, áll három, egyenként 10 000 fős hadosztályból. Főhadiszállás: Pozsony.	30 000 fő
II. hadtest — az északi hadsereg, áll három hadosztályból. Főhadiszállás: Kassa.
A Kárpátok fő stratégiai pontjaként Rózsahely biztosítja az összeköttetést a két hadtestparancsnokság között. Ezt különösen meg kell erősíteni, és állandóan szem előtt kell tartani.	30 000 fő
III. hadtest — a nyugati hadsereg, áll három hadosztályból. Főhadiszállás: Nagykanizsa.	30 000 fő
IV. hadtest — a déli hadsereg, áll három hadosztályból. Főhadiszállás: Pétervárad.
Az első két hadtestnek Ausztria, Morvaország és Galícia —, a III. hadtestnek Steyermark és Horvátország —, a IV. hadtestnek a rácok, szerbek és az oláhokkal szemben a határőrvidék felől kellett volna felügyelnie a határra és védelmezni azt. Ezekon felül Pesten vagy Kecskeméten egy tartalék hadtestet kellett volna felállítani, számszerint az V-et. Létszáma	30 000 fő

Összesen: 150 000 fő

200 000 ember esetén minden egyes hadtestet növelni lehetett volna 10 000—10 000 fővel, vagy pedig el lehetett volna osztani ezt az 50 000 embert a különböző várak között.

Igaz, hogy a magyar kormány nem rendelkezett annyi lőfegyverrel, hogy ilyen létszámú legénységet felfegyverezzen. De csupán az első és a harmadik sort kellett volna lőfegyverrel ellátni, a másodikat elegendő lett volna csupán kis zászlóval felszerelt hosszú pikával felfegyverezni, amely igen jó szolgálatot tesz a lovasság ellen az első soron keresztül is és külön is. Továbbá győztes ütközetek és csaták alkalmával a zászmányolt fegyvereket azonnal fel lehetett volna osztani közöttük, ahelyett, hogy ezeket fekvő hagyják, mivel senki se kíván két puskát vinni. Ekkor a saját elesett embereink fegyverei mindjárt újból használhatóak lettek volna a sor által. Ezáltal egyharmadával több legénységet lehetett volna felállítani, mégpedig:

jelentősebb hátrány nélkül, mivel a magyaroknál a lövészet nem volt a leglényegesebb dolog, ugyanis nem kaptak ilyen kiképzést.

Erdélyben elegendő lett volna egy 30 000 főből álló hadtest. Az oláhok felkelése után azonban az oláh határőrezredekbe kellett volna osztani a két első magyar hadtestbe, habár az oláh reguláris csapatok többségükben jó magyar szelleműnek mutatkoztak, és Erdélyben is igen hősiességgel harcoltak a saját román honfitársaik ellen.

Ha a franciák az 1793. évi forradalmi háborújukban ki tudtak állítani 14 hadtestet, akkor Magyarország és Erdély könnyűszerrel meg tudta volna szervezni az említett hat hadtestet, nevezetesen 1848 májusától az év végéig, és így ellenállhatott volna a minden oldalról benyomuló ellenségnek, anélkül, hogy lengyel tábornokokra és segédcsoportokra lett volna szüksége. Mellékesen megjegyezve, ha a népfelkelést — mint ezt később bemutatjuk — szükség esetére előre megszervezték és begyakoroltatták volna, sok vért lehetett volna megtakarítani és szerencsétlenséget elhárítani. Különösen abban az esetben, ha végig a törvényes úton maradunk. Mert Magyarországból jelenleg köztársaságot csinálni senkinek se jutna az eszébe, aki csak egy kicsit is ismeri a mostani európai politikát. A magyaroknak — eltekintve attól, hogy mindezekre nem gondoltak előre — bár szinte alig volt hadseregük, és hogy mégis oly sokáig dicsőségesen kitartottak, az a lebecsülés, a megvetés, az osztrák tábornokok által elkövetett sok hiba mellett a honvédek mindent elsősorban hősiességük és vitészségük volt köszönhető, amihez szerencsés körülmények is párosultak, továbbá a nemesek — nem az arisztokraták — és a nép áldozatkészségének.

Végezetül, ha a magyar kormány a hat hadtestet — miként már említettük — önálló, csak a kormánynak és a hadügyminisztériumnak alárendelt főparancsnokok alá helyezte volna, akik az ellenség valamennyi előkészületéről és mozdulatairól a legjobban tájékozottak, és ezeknek a parancsnokoknak főnként megadták volna a fő hadműveletek irányát, szükség esetén pedig több hadtestet összehoztak volna, akkor Görgei nem csinálhatott volna önmagából fővezért, a kormány pedig képes lett volna arra, hogy megfelelő erőt állítson ki mindenütt az ellenséggel szemben. A tartalékhadtestet pedig az ország középpontjából mindenütt támogatásra lehetett volna felhasználni, oly mértékben, hogy az ország bármely veszélyeztetett pontján rövid idő alatt 100 000 embert lehetett volna egyesíteni, nevezetesen a két egymás mellett levő és a tartalékhadtest összevonásával.

5.

Első időszak, második fejezet, 15. paragrafus (83— 91. o.)

A NEMZETŐRSÉG ÉS A NÉPFELKELÉS

1848 május hónapjában összeírási jegyzékeket fektettek fel Magyarországon, és 20-tól 50 éves korig minden olyan fegyverképes embert bejegyeztek a nemzetőrségbe, akik az előírt egyéb követelményeknek is megfeleltek. Szervezésük azonban békeidőkre célszerűtlen volt, háborúban pedig egyáltalán nem lehetett őket használni.

Ezt felismerve a kormány hozott ugyan más megoldást, hogy a hadsereget önkéntes zászlóaljakkal megerősítse, ezek azonban csak néhány hónapig szolgáltak, vagy meghatározott ideig, amelynek letelte után hazamentek, és így ezekből sem volt sok haszon.

Hasonló volt a helyzet a népfelkeléssel. Mindjárt kezdetben, 1848 október havában Csapó őrnagy tolnai önkénteseivel kitüntette ugyan magát, amennyiben Róth generális 10 000 fős hadtestét elfogta, a magyar kormány azonban ezt nem vette tekintetbe, és ahelyett, hogy minden energiával szervezte volna a népfelkelést, miként a nemzetőrséget, úgy ezt is hazaengedte. Csak akkor, amikor már későn volt, és az oroszok már bejöttek Magyarországra, akarta Kossuth, hogy a nép minden vagyonát és javait pusztítsa, égesse el az orosz elől és vonuljon vissza. Így az ország úgy járt volna, mint Losonc városa: önmagát tette volna tönkre minden haszon nélkül, az ellenség ugyanis július hónapban könnyen magával vihette a szükséges élelmiszert és lőtápot.

Szemere miniszterelnök, akinek sokkal több tehetsége és energiája volt a csapatok felállításában s szervezésében mint Kossuthnak, és megírta a huszár című ragyogó versét, amely igen fellelkesítette a csapatokat, 1849 június végén tervezet

kért Gaál tábornoktól a nemzetőrség szervezésére. Ebbe bepillantást nyertem és itt fel is használok, elkészítése azonban egy évet késett.

Miután a kormány is belátta, hogy nyílt csatában nem tud eredményt elérni, azonnal hozzá kellett volna fognia a népfelkelés szervezéséhez a következő alapelvek szerint:

1. Mindenki, aki fegyverképes, korra való tekintet nélkül fegyverköteles, tartozik magát flintával, lőfegyverrel, pikával, kiegyenesített kaszával ellátni és beállni.

2. Minden megyében működik egy állandó bizottmány, amelynek a székhelye meghatározatlan, és ha a helyzet úgy kívánja, a legjelentéktelenebb helységekből tartózkodik. A bizottmány elnöke polgári részről egy alispán, a katonaság részéről pedig egy olyan tapasztalt törzstiszt vagy százados, aki lehetőleg pontosan ismeri a megye helységeit.

3. Minden járásban — vagy székekben — van a fő-, illetőleg az alszolgabíró mellett egy tapasztalt tiszt, aki átveszi a parancsokat a megyei bizottmánytól és azokat saját hírnökei által eljuttatja az alája tartozó helységekre.

4. Az ország népe — nevezetesen az egész népfelkelés — állandóan otthon tartózkodik a falvaiban, végzi a munkáját és folytatja a tevékenységét, az ellenség közeledésekor azonban elrejtja a fegyvereit.

Mivel a népfelkelésnek vagy honvédelemnek az a célja, hogy az ellenséget, ahol csak lehet, nyugtalanítsa, minden elmaradozót vagy egyedül menőt, sőt kisebb egyégeket is elfogjon, minden szállítási vonalát és összeköttetését elvágja stb., ezért

5. a bizottmányoknak, különösen azokban a megyékben, ahova az ellenség már benyomult, annak minden lépését pontosan figyeltetniük kell, és minden alkalmat meg kell ragadni arra, hogy kár okozzanak neki.

6. Támadás vagy valamilyen más vállalkozás esetén ennek véghezvitelét írásban rendeli el a bizottmány az illetékes kerületi parancsnoknak — nevezetesen a szolgabíróknak és a hozzá beosztott tisztnek — és egyúttal közli a szükséges utasításokat is. A szolgabíró viszont megbízható küldöncök útján értesíti az összes részt vevő helységeket, azonban csak szóban, hogy semmit se lehessen elárulni. Ennek megakadályozása egyébként könnyű, mivel a küldöncnek csupán a gyülekezés helyét, napját és az óráját kell közölnie. Emellett azonban meg kell adni azt is, hány napig tart a vállalkozás, hogy az emberek elláthassák magukat néhány napra élelmiszerekkel. Egy ilyen vállalkozás legfeljebb 8 napos lehet, kivéve, ha nagyobb tömegű manőverezésre kerül sor. Ekkor azonban az ország látja el őket.

Ha ezeknek az embereknek a fegyvereken és a lőszeren kívül oda ígérjük az általuk szerzett zsákmány egy részét is, akkor nemcsak szívesen mennek, hanem maguk is kémkednek ott, ahol valamit szerezni lehet.

Nem lenne továbbá az se nehéz, hogy ezekből az emberekből néhány ezer önkéntest toborozzunk, akikkel egy vállalkozó tiszt részben egyedül, részben a népfelkeléssel közösen, esetleg a reguláris csapatokkal együttműködve nagyobb vállalkozást is végrehajthatna. A reguláris csapatoknál tartalékként vagy őrséggént is igen jó szolgálatot teljesíthetnének.

Abban az esetben, ha nincs elegendő fegyver az önkéntesek felfegyverzésére, úgy kell őket összeállítani, hogy az azonos fegyverzetűek egy csoportban legyenek. Különösen érvényes ez azokra, akik flintával rendelkeznek, de külön csoportot képeznének a pikások és a kaszások is.

Ezeket az önkénteseket, miként a népfelkelést is — együttműködve a reguláris csapatokkal — igen előnyösen lehetne alkalmazni. Lásd a mellékletet.¹⁸

Spanyolországban kívül nem egykönnyen találunk hasonló példát a történelemben arra, hogy a köznép oly hazafias és a haza iránt oly önfeláldozó szellemű lett volna, mint a magyar. A fegyverképesek az első hívó szóra örömmel jelentkeztek. A nemzetőrségnél mindenki a saját vagyona szerint ruházta és fegyverezte fel magát. Elhagyta a házat és az udvarát, nem művelte a földjét, részben azért, hogy gyakorlatozzon, részben pedig, hogy a határ menti megyék záróláncához menjen: a kormány mégsem tudott belőlük hasznot húzni. 1848-ban egész nyáron át gyakorlatoztatta és hagyta őket a záróláncban állni — ez utóbbi nagyon sok pénzébe került az országnak —, majd végül, amikor az ellenség közeledett, hagyta őket hazavonulni.

¹⁸ A melléklet nincs meg.

Első időszak, második fejezet, 21. paragrafus (118—122. o.)

AZ OSZTRÁK ÉS A MAGYAR CSAPATOK SZELLEMEÉRŐL

Az osztrák csapatok szellemével kapcsolatban elsősorban A. Hugo francia író Histoire des armées françaises de 1792 à 1837 című nagy munkájából idézek, amellyel magam is egyeértek.

„Az osztrák katonák általában véve igen bátrak. Az osztrák hadsereg német csapatai inkább nyugodtak, a magyarok viszont több tüzzel és lendülettel — plus d'elan-nal — rendelkeznek. Mindketten alávetik magukat a sorsnak, habár hazájukhoz és uralkodójukhoz ragaszkodnak. Mindketten kitűnő csapatok, ha jól vezetik őket és győzedelmesek, szerencsétlenségben azonban hiányzik belőlük a tetterő és a kitartás.”

A felkelő háború mindkét részről tökéletesen igazolta ezt. Az osztrák hadsereg teljesen szétszóródott a nagysallói csata után, és csak Damjanich tudatlansága és közönyössége, továbbá Görgei megbocsáthatatlan tétlensége mentette azt meg a teljes pusztulástól. Görgei a csatatérről távol, egész nap Léván hallgatta az ágyú-zást, anélkül, hogy törődött volna a hadsereggel.

A magyar katona a minden áldozatra képes hazaszeretete mellett ragyogóan igazolta ugyan az elismert vitézségét és hősiességét, azonban, ha rosszul vezették és tisztjei nagy része elhagyta — miként ez Temesvárnál történt —, akkor nagy vere-ség után nem volt könnyű megtartani. Itt azonban figyelembe kell venni, hogy a magyar katonák Temesvárnál szinte valamennyien újoncok voltak, kiéhezettek és szinte mindenben hiányt szenvedtek.

Meggyőződéssel állítom, ha az osztrák császár törvényes uralkodóként és Magyar-ország királyaként meg tudja nyerni a magyarok hűségét és ragaszkodását, akkor Magyarország királyaként képes lenne az eljövendő szorongatásaiban csak a ma-gyarjaira támaszkodva Európa minden hatalmával a győzelem reményében felvenni a küzdelmet, az ország pedig azt kiáltaná: moriamur pro rege nostro! És ebben az esetben biztosra vehető, hogy az egész nemzet tömegesen felkelne, az ország egy táborrá változnék és az egész nemzet hadsereg lenne, miként azt Franciaországban mondták a forradalom idején: la France c'était l'armée.

Első időszak, második fejezet, 22. paragrafus (122—123. o.)

A MAGYAR KATONA

Ismeretes, hogy a magyar katona sokkal több fáradtság elviselésére képes mint a német. Életmódja és életvitele teljesen eltérő a németétől. Járványokkal szemben

ellenállóbb, mint amaz. Tudjuk, hogy például Mantovánál, Velencében stb. nyaranta csak a magyar csapatok tartottak ki a helyőrségben. Különleges meneképességgel rendelkezik, megelégszik kevés eseléssel is. Hetekig élél egy darab szalonán, fok-hagymán és kenyéren, anélkül, hogy megbetegedne vagy erőtlenné válna, és eközben képes a legnagyobb fáradalmak elviselésére.

Anyanyelvén megszólítva könnyen fellángol királyáért és hazájáért. Lovasként évszázadok óta világhírű. Anélkül, hogy Napóleonnak a magyar csapatok feletti ragyogó elismerésére kívánnék támaszkodni, a magyar katona minden más nép katonájával összemérhető, mivel halálmegvetésig bátor, támadásban pedig ellen-állhatatlan. Ezt nem tudta Dembiński, Bem pedig már elfelejtette, különben győztek volna Temesvárnál.

Első időszak, második fejezet, 23. paragrafus (124—125. o.)

A MAGYAR LOVASSÁG

Gaál tábornok 1848-ban kétféle lovasság felállítását javasolta a magyar hadseregben a magyar hadügyminiszternek, tudniillik nehezet és könnyűt.

A nehéz lovasság nagyobb természetű emberekből és lovakból állott volna. Az első

rend lándzsát kapott volna egyenes karddal, továbbá vasból készült sisakokat, vagy rohamsapkát, szűk nadrágot és magas csizmát. A könnyű lovasságot a huszárok alkották volna, olyan felszereléssel, mint a császári hadseregben. Legfeljebb a dolmány helyett rövid atillát kaptak volna, valamint egy mentét — vállra akasztható prémet. A mente¹⁹ pajzsként szolgált a katona számára, ugyanis vágással és szúrással szemben védi a bal oldalt és kart.

A huszár tulajdonságai és előnyei meglehetősen ismertek, mégsem mulasztom el azonban azt, hogy a függelékben eredetiben és szabad fordításban ne közöljem Szemere A huszár című versét.

Végül is a magyar született katona, született lovas. Nemzetisége felemeli és lehetővé teszi számára sok bonyodalom leküzdését. Szívesen aláveti magát a magasabb intelligenciának, amelynek ragyogó tulajdonságai egyúttal bámulatot keltenek benne. Ő is, miként a lova, kevés élelemmel, az időjárás viszontagságainak kitéve másoknál könnyebben lábom marad. Végezetül nem egykönnyen zavarodik meg és könnyebben talál módot önmaga és lova ellátására.

9.

Első időszak, második fejezet, 24. paragrafus (126—128. o.)

HADVEZETÉS A MAGYAR CSAPATOKKAL VAGY HONVÉDEKKEL

Az eddigiekben azt mutattuk be, hogyan kellett volna vezetni a honvédelmi háborút a honvédséggel vagy a népfelkeléssel. Vessünk most egy pillantást az úgynevezett reguláris honvédcsapatokra és be kell látnunk, hogy ez sem volt jobban felfegyverzett és zászlójukba besorozott parasztságnál, mivel ezek nagyobb része csak néhány hetes újoncokból állott, akik alig tudták a fegyvert tartani, még kevésbé jól megtölteni vagy lőni. Ennek oka, hogy a többsége paraszt volt, akiknek a magyar törvények szerint tilos volt fegyvert tartaniuk és ezért könnyű belátni, taktikai oktatásról, vagy manőverezési képességről szó se lehetett. Annál kevésbé, mivel a tisztek is többnyire csak a polgári életből jöttek, és kiképzésről vagy taktikai manőverezésről maguk se tudtak semmit. Még maguk a törzstisztek, vagy a tábornokok is — kevés kivétellel — alig vezényeltek zászlóaljat vagy ezredet. Nagyobb taktikai manőverről, még kevésbé stratégiai kombinációról fogalmuk se volt, amit végül is a korábbi századosoktól és alárendelt tisztektől az osztrák hadseregben se követeltek meg.

Ez okból Gaál tábornok 1849 március hónapjában egy instrukciót nyújtott be a hadügyminisztériumnak arról, hogy hogyan kell ezekkel az alig kiképzett csapatokkal manőverezni, nevezetesen hogyan kell őket felosztani a hadtestparancsnokok között, ami itt kivonatosan következik. Lásd a mellékletet.²⁰

Tudjuk, hogy a francia forradalom hadserege is zömében újoncokból állt. Mindenesetre — miként a spanyoloknál is — megvolt az a nagy előnye, hogy elegendő fegyverrel és lőszerrel rendelkezett, és a hadsereg magja kiszolgált csapatokból állott, akiket képzett tisztek és ügyes vezérek vezényeltek.

10.

Harmadik időszak, első fejezet, 20. paragrafus (346—350. o.)

A CSATA ÉRTÉKELÉSE²¹

Demiński közölt diszpozíciójából láttuk, hogy milyen ügyetlenül készítette el a csatatervet.

Demiński egyáltalában kevésbé vette tekintetbe Schliket, holott tőle kellett leginkább tartania. Ha Schlik elkerülte is Kassánál a megsemmisülést, amiért főképpen Görgei a felelős, Demińskinek még elég ideje lett volna arra, hogy Tornaaljánál túlerővel megtámadja és Vác felé nyomja vissza. Habár Schlik is hibázott azáltal, hogy február 12-től 25-ig tétlenül állt Rimaszombatban és Pétervásáran, holott Pásztón és Patán keresztül könnyen Gyöngyösre mehetett volna, hogy egye-

¹⁹ A mente, szó szerinti fordításban, védőruha fegyver és időjárás ellen. A szerző megjegyzése. (Emlékirat 124. o.)

²⁰ A melléklet hiányzik.

²¹ Az előző paragrafusban tárgyalt kápolnai csata tanulságairól van szó.

süljön a tábornaggal, anélkül, hogy kitegye magát a megsemmisítés veszélyének a síroki hegyzorosban.

26-án hibázott Dembiński azáltal, hogy még éjszaka nem küldte Klapka hadtestét Sirokra és Liptai osztagát Egerből hasonlóképpen a balszárnyra Sirok felé, Verpelét helyett, ahol nem volt ellenség. Mindenesetre a jobbszárny parancsnokságát azzal az utasítással kellett volna Görgeinek átadnia, hogy minden körülmények között ügyeljen arra, Schlik ne tudjon kijönni a hegyzorosból. A balszárny parancsnokságát Aulich ezredesnek kellett volna átadnia, és neki magának a centrumot és a főparancsnokságot kellett volna megtartania. Ehhez a következő diszpozíció megfelelőbb lett volna.

Klapka ezredes hadteste a hegyzoros védelmére Sirok irányába menetel, ahol már ott állt a Schulz-dandár; a Liptai-hadoszlop Egerből a síroki hegyzoros irányába megy, az ellenség balszárnyára. Az egész hadtest feletti parancsnokságot Görgei veszi át.

A Kmety-hadosztály, amely még Tardon áll, hajnali 2 órakor útrakel, egyenesen Verpelétre menetel, és ott biztosítja a jobbszárny összeköttetését a középvel.

A Szekulits- és az Aulich-hadosztály a balszárnyat képezi, Kompoltot és Kált szállja meg. A két hadosztály feletti főparancsnokságot Aulich ezredes veszi át.

Minden más csapatot a centrumba kellett volna irányítani a harc vonalba és tartalékba. Mindenekelőtt arra kellett volna ügyelnie Dembińskinek, hogy a saját centrumát az ellenség centrumának visszaszorítására előretolja, és ezáltal Schliket egy menet távolságnyra eltávolítsa attól.

Dembiński elég csapattal rendelkezett, nem voltak azonban parancsnokai, a csapatok pedig egymástól oly távolságban voltak szétszórva, hogy 27-én vagy későn, vagy teljesen elfáradva érkeztek a harc vonalba. Tüzérsége számban és jártasságban gyenge volt, azonkívül a csapatok nagy része kiképzetlen és sosem volt még tűzben.

Egyáltalában hibázott Dembiński, hogy a 45 000 főre tehető egész hadseregét nem vonta össze a Tarna pataknál, vagy Egerben, Verpeléten és Kápolnán, amihez elegendő ideje volt, hiszen Görgei már 11-én Kassán tartózkodott. Főképpen azonban abban hibázott, hogy nem szállta meg a síroki hegyzorosot és hagyta, hogy Schlik könnyűszerrel kijöjjön onnan.

Mindezekből látható, hogy Dembiński nem volt tökéletes hadvezér, sőt, miként azt nekem Debrecenben elmondta, nem stratégia vagy képzett hadvezér, hanem csak gyakorlati katona.

11.

Harmadik időszak, harmadik fejezet, 6. paragrafus (415—417. o.)

BEM HADJÁRATÁNAK ÉRTÉKELESE

Ha ennek a figyelemreméltó embernek a pályáját vizsgáljuk most ebben a hadjáratban, akkor látjuk — miként azt az előző időszakban bemutattuk —, hogy 15 nap alatt elfoglalta egész Észak-Erdélyt. A korábban győzedelmes ellenséget 5 kisebb-nagyobb csatában legyőzte, részben megsemmisítette, részben kiűzte Bukovinába, és ez idő alatt megtett 53 német mérföldet. Nem kevésbé jelentős a hadjárata ebben az időszakban is, amit bár ragyogóan kezdett meg, azonban majdnem megsemmisítve fejezett be.

Villámként látjuk vonulni Erdély egyik végéről a másikra, csak száguldva, mindent megsemmisítve maga előtt, és tízszerre erősebb ellenség gyűrűjéből is hidegvérűen kivágva magát, mindent elveszítve, csak a becsületét megtartva, de legyőzve is még mindig félelmetesen az ellenség számára. Kimeríthetetlen zsenije és szerencséje még a legkétségbeesettebb helyzetben is módot nyújtott a menekülésre. Kiválóan azonban csak kis háborúkban alkalmazható, mivel mindent kockára vet és csapatait tollaslabdaként dobálja egyik helyről a másikra. Ezeket gazdagon megjutalmazza és szigorúan bünteti is. Csupán a szerencséjének köszönheti, hogy Dévánál újból egy kis hadtesthez jutott, mivel levelei általában csak 14 nap elteltével érkeztek meg Gaál tábornokhoz, most azonban 7 nap múltán. Szerencséjére Damjanich tábornok ebben az időben hadtestével Aradon volt, és készségesen küldött neki azonnal 4000 embert. Ellenkező esetben elveszett volna, és nehezen foglalta volna vissza Erdélyt. Így egy hónap alatt visszafoglalta azt, és a császáriak mellett 10 000 orosz is kiűzött onnan.